

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

© Полянська А.С., 2009

Розглянуто теоретичні і практичні аспекти формування конкурентної політики вітчизняних підприємств в сучасних умовах господарювання. Досліджено основні етапи цього процесу, визначено детермінанти, що впливають на формування конкурентної політики в умовах кризи. Запропоновано основні шляхи впровадження конкурентної політики у вітчизняній практиці.

The theoretical and practice aspects of national enterprises competitiveness policy formation are considered. The main stages of this process are investigated, the determinations, which influence on this process are determined. The main ways of competitiveness policy introduction in national practice are proposed.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, які визначають сучасні тенденції економічного розвитку України у сфері економічних, політичних, соціальних відносин, зумовлюють необхідність змін, пристосування до яких вимагає здійснення багатьох заходів, спрямованих на забезпечення конкурентного розвитку національної економіки, основу якої становлять промислові підприємства. “Україна, щоб увійти до кола економічно розвинених країн, обов'язково має відстежувати перебіг глобальних процесів, враховуючи їх основні тенденції, позитивні сторони і суперечності” [1, с. 5].

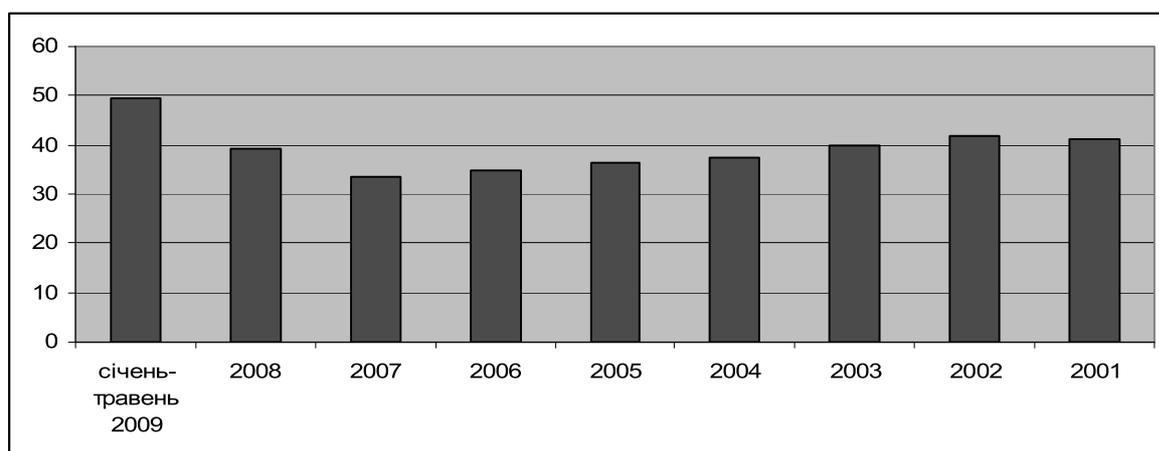

Рис. 1. Динаміка частки збиткових підприємств промисловості України [2]

Ситуація, у якій перебувають суб'єкти господарювання, не завжди відповідає умовам конкурентного розвитку як прогресивного поступу на основі формування та використання конкурентних переваг. Серед внутрішніх чинників, що перешкоджають цьому процесу, потрібно виділити недостатньо ефективний менеджмент, зростання затрат, погіршення фінансового стану підприємств. Аналізуючи статистичні дані розвитку підприємств промисловості за період 2001–

2009 рр. (рис. 1), можна зробити висновок про те, що на зміну деякому покращанню тенденцій їх розвитку у 2004–2007 рр., за перше півріччя 2009 року частка збиткових підприємств досягла 48 %. Такий стан можна пояснити дією зовнішніх чинників розвитку, зокрема, впливом світової фінансової кризи, нестабільністю політичної ситуації в країні, податковим навантаженням, зовнішньоекономічною політикою. Зокрема, у 2008 р. імпорт перевищив експорт на 27,8 %, причому у структурі імпорту переважали товари, які становлять конкурентну загрозу національним аналогам на внутрішньому ринку, а саме: імпорт готових харчових продуктів перевищив експорт на 6,4 %, вироби з текстилю – на 113 %, вироби з каменю, гіпсу, кераміки – на 180,6 %, транспортні засоби та шляхове обладнання – на 180 %, полімерні матеріали – на 348,7 % [2]. Неспроможність вітчизняної промисловості задовольнити внутрішні потреби покривається імпортними поставками, що ще більше ускладнює економічну ситуацію вітчизняних підприємств, не спроможних конкурувати з іноземними аналогами. Отже, сьогодні актуальним є питання дослідження передумов конкурентного розвитку вітчизняних підприємств з врахуванням тенденцій їх розвитку та кризових явищ, що супроводжують їх діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У таких умовах складно говорити про можливості та перспективи конкурентного розвитку. Однак, беручи до уваги потенціал України, який становлять природні ресурси, природно-кліматичні умови, географічне місцерозташування, потужні народногосподарські комплекси нафтохімічної, нафтогазової, металургійної, промисловості та сільськогосподарського виробництва можна стверджувати, що країна володіє перевагами, і завдання полягає у тому, щоб максимально використовувати їх для завдань конкурентного розвитку. Аналізуючи динаміку рейтингу України за період 2006–2009 рр. за індексом глобальної конкурентоспроможності (GCI), слід зазначити щорічне зростання значення цього показника, що свідчить про реалізацію заходів щодо підвищення конкурентного потенціалу країни (таблиця). Однак негативні тенденції у сфері політичних, економічних, соціальних відносин вимагають як від уряду загалом, так і від керівників окремих підприємств формування системи заходів, які дають можливість протидіяти існуючим загрозам. Серед проблемних чинників, що перешкоджають підприємницькій діяльності в Україні, найбільш впливовими є політична нестабільність, корупція, податкове навантаження і регулювання, доступ до фінансування [3, с. 217–263].

Таблиця 1

Конкурентоспроможність економіки України за 2005–2009 рр. [4, 5]

Країни	2005–2006		2006–2007		2007–2008		2008–2009	
	GCI	Рейтинг	GCI	Рейтинг	GCI	Рейтинг	GCI	Рейтинг
США	5,81	2	5,61	6	5,67	1	5,74	1
Німеччина	5,1	15	5,58	8	5,51	5	5,46	7
Японія	5,18	12	5,60	7	5,43	8	5,38	9
Данія	5,65	4	5,70	4	5,55	3	5,58	3
Угорщина	4,38	39	4,52	41	4,35	47	4,22	62
Польща	4,0	51	4,44	43	4,33	48	4,28	53
Російська Федерація	3,53	75	4,08	62	4,19	58	4,31	51
Україна	3,3	84	3,89	78	3,98	73	4,09	72
Румунія	3,67	67	4,02	68	3,97	74	68	4,10
Кількість країн, що брали участь в оцінюванні	117		125		131		130	

Сьогодні питання потенціалу конкурентного розвитку України висвітлюються у працях таких вітчизняних учених, як А. Гальчинський, М. Якубовський, Ю. Кінзерський, Н. Гажевська, В. Новицький, Ю.В. Гончаров, Ю.О. Петін, Б. Данилишин, В. Попова, О.С. Кузьмін. Дослідження, які проводяться зарубіжними та вітчизняними економістами у напрямку пошуку шляхів поліпшення конкурентного розвитку в сучасних умовах, охоплюють різні аспекти діяльності. Зокрема, серед тенденцій національної інтеграції до світового господарського комплексу виділяють "перехід до

якісно нового технологічного укладу виробництва, що ґрунтується на знаннях, інформаційних ресурсах і технологіях, а також лібералізаційні процеси, що відбуваються у світі та регіоналізація" [6, с. 12]. А. Гальчинський наголошує на зростаючій ролі гуманістичних засад глобального економічного процесу, на значущості чинників, які характеризують ознаки постіндустріалізму, "...відповідно до яких змінюється субординація між суто економічними і соціальними та духовними чинниками на користь останніх, за яких домінантами розвитку стають культурологічні, цивілізаційні, релігійні, сімейні цінності, пов'язані із збереженням національної ідентичності, і коли безпосередньо економіка стає сферою (механізмом) забезпечення цих цінностей, підпорядковується їм" [7, с. 18].

П. Друкер зазначає, що результати діяльності будь-якої організації існують тільки за її межами, у зовнішньому середовищі, тому у них немає іншого виходу, крім як навчитись змінюватись разом з навколишнім світом [8, с. 63, 125]. Розглядаючи конкурентний розвиток як незворотну, спрямовану, закономірну конкурентну зміну матеріальних і ідеальних конкурентних об'єктів [9, с. 31], формувати напрямки такого розвитку необхідно із врахуванням, з одного боку, об'єктивних вимог зовнішнього середовища (процеси глобалізації), а з іншого, – врахування існуючого стану вітчизняних суб'єктів господарювання (антикризове управління). У таких умовах конкурентна політика повинна охоплювати напрямки діяльності, які дають змогу забезпечити конкурентний прогрес як перехід від нижчого до вищого, від менш конкурентно вдосконаленого до вдосконаленішого з врахуванням існуючих тенденцій розвитку. "Для України найближчим часом може стати цілком реальною ситуація, коли вихід із кризи й формальне економічне зростання (ріст ВВП, промисловості тощо) супроводжуватиметься подальшою екологічною деградацією. Так, відсутність урахування екологічних чинників у прийнятті рішень відбувається за одночасної структурної перебудови економіки й системи державного регулювання... Тобто існуюча модель управління економікою не дає змоги створити економічні і правові механізми, що забезпечують реалізацію прав громадян на чисте середовище існування та підвищення ефективності використання природоресурсного потенціалу країни" [10, с. 494]. Таке твердження уможливорює зробити висновок про необхідність врахування комплексного підходу до вирішення економічних, технічних та екологічних проблем розвитку на основі концепції сталого розвитку. Отже, негативні тенденції сучасного розвитку, недостатнє врахування у діяльності проблем співіснування довкілля та промисловості, значне відставання за показниками конкурентного розвитку світових економік вимагає нових підходів до формування конкурентної політики вітчизняних підприємств, враховуючи те, що українська модель регулювання конкуренції характеризується як така, що знаходиться на етапі становлення [9, с. 237]. Виконання цього завдання можливе за рахунок новітніх підходів до управління процесами конкурентного розвитку організацій, оскільки "менеджери вже не можуть зосередитись суто на витратах, якості продуктів і процесів, швидкості і ефективності. Для прибуткового зростання вони мусять шукати й боротися за нові джерела інновацій і творчості" [11, с. 3].

Цілі статті. Аналізуючи публікації з питань конкурентного розвитку вітчизняних підприємств, можна узагальнити, що дослідження у цьому напрямку здійснюються на основі врахування окремих аспектів діяльності, не достатньо повно враховуються особливості їх функціонування у суперечливих умовах зовнішнього і внутрішнього середовища. Враховуючи викладене, метою написання статті є виділення сучасних підходів до формування конкурентної політики вітчизняних промислових підприємств з урахування об'єктивних і суб'єктивних чинників їх розвитку.

Виклад основного матеріалу. Одним із стратегічних завдань, які стоять перед національною економікою, є подолання кризового стану та зростання конкурентного статусу як окремих підприємств, так і країни загалом. Виконання цього суперечливого завдання вимагає формування і застосування системи дієвих заходів, спроможних вивести суб'єктів господарювання на якісно новий рівень економічного, технічного та соціального розвитку. Інструментом реалізації стратегічних цілей розвитку є тактика, політика, процедури і правила [12, с. 288].

Враховуючи трактування терміна "політика", під конкурентною політикою слід розуміти загальне керівництво для дій і прийняття рішень, які полегшують досягнення цілей конкурентного розвитку. Визначення переліку цих дій вимагає застосування наукових підходів для досягнення конкурентоспроможності досліджуваного об'єкта. Зокрема, Р.А. Фатхутдінов розглядає системний підхід як основний для забезпечення конкурентоспроможності, який передбачає дослідження об'єкта як системи, яка складається з двох складових: зовнішнього і внутрішнього середовищ [13, с. 10]. З позицій цього підходу формування конкурентної політики підприємства передбачає врахування детермінант розвитку, які формуються на усіх рівнях управління конкурентним розвитком.

В умовах глобалізації вагомим значення набуває інтеграційний підхід, який особливу увагу приділяє посиленню взаємодії, взаємозв'язків і взаємовпливу між елементами системи, які формують чи мають вплив на формування конкурентних переваг. Значна кількість чинників, що впливають на функціонування і розвиток підприємств, ускладнює процес вибору єдиного найкращого способу досягнення цілей. Найефективнішим у цьому випадку є ситуаційний підхід, який відповідає конкретній ситуації і максимально адаптований до неї. Отже, формування конкурентної політики вітчизняних підприємств вимагає врахування таких положень: врахування чинників зовнішнього і внутрішнього середовищ, що впливають на конкурентний розвиток підприємства; визначення детермінант розвитку як сукупності чинників, що формують конкурентні переваги чи створюють для цього необхідні передумови; використання сучасних підходів до формування конкурентної політики для врахування особливостей та складності функціонування підприємств в сучасних умовах господарювання; вибір сучасних інструментів та шляхів досягнення конкурентних переваг. Практична реалізація зазначених підходів до формування конкурентної політики вітчизняних підприємств передбачає послідовне виконання завдань антикризового управління, врахування принципів та засад сталого розвитку, вибір сучасних інструментів конкурентного розвитку та шляхів реалізації положень конкурентної політики (рис. 2).

Рис. 2. Основні етапи формування конкурентної політики вітчизняних підприємств в сучасних умовах [власна розробка]

Варто зазначити, що формування конкурентної політики в умовах кризи вимагає врахування причин, що зумовлюють кризовий стан. Такий стан є загрозливим, оскільки характеризує неспроможність забезпечувати життєздатність суб'єктів господарювання, однак він є індикатором необхідних змін, впроваджуючи які, підприємство може не тільки поліпшити поточну ситуацію, але й створювати передумови для формування конкурентних переваг. Управління кризовим станом

поряд із санаційними процедурами передбачає використання радикальніших заходів, зокрема, реорганізацію та реінжиніринг. Значна увага у процесі реорганізації приділяється організаційним змінам, які уможливають пристосувати діяльність підприємства до загрозливого впливу зовнішнього середовища за рахунок зміни цілей, структури підприємства, його техніко-технологічних характеристик і параметрів діяльності, зміни в управлінні виробничо-господарською діяльністю. Врахування засад антикризового управління у процесі формування конкурентної політики доцільно здійснювати з метою попередження і запобігання кризовому стану або його подоланню.

Отже, використання положень концепції антикризового управління під час формування конкурентної політики забезпечить підприємствам життєздатність і спроможність пристосуватись до середовища функціонування та створить передумови щодо впровадження організаційних змін на засадах концепції сталого розвитку.

Сьогодні важливою вимогою конкурентного розвитку є врахування принципів, які відповідають визначальним умовам довготривалого сталого розвитку соціально-економічної системи: організація в просторі (принцип "екологічної республіки", який передбачає свободу саморозвитку суб'єктів та жорсткий контроль та обмеження); організація в часі (принцип "триєдності часів" – стратегічних, тактичних і поточних цілей суспільного розвитку); забезпечення стійкості (принцип "екологічної стійкості", який передбачає урівноваження трьох систем: природної, виробничої і соціально-економічної); постановка цілей ("екологічної цілі" – формування екологічно орієнтованих цілей соціально-економічного розвитку); мотивація (принцип "екологічно спрямованої мотивації", що зумовлює відтворення мотивів соціально-економічного розвитку і екологізації економіки) [10, с. 462].

Використання принципів цієї концепції, з одного боку, визначається об'єктивними передумовами функціонування підприємств в умовах загострення ресурсного дефіциту, зростання цін на ресурси з одночасним зростання потреб, а з іншого, – є результатом управління підприємством, що визначається через дію таких внутрішніх чинників: стратегії підприємства, як уміння і компетенції керівника, принципів побудови організації та ведення бізнесу, рівня культури і амбіцій керівника, загальноприйнятих на підприємстві цінностей та культури. Варто зазначити, що врахування положень концепції сталого розвитку дасть змогу підприємству регулювати економічні питання, особливо ті, що стосуються податків і штрафів за екологічні наслідки господарювання, а також сприятиме зменшенню витрат та економії сировинних ресурсів, зменшить залежність від постачальників сировини та формуватиме конкурентні переваги за рахунок нової якості і характеристик товару та в підсумку забезпечить основу для реалізації конкурентної стратегії розвитку впровадженням технологій і виробництва продукції, що відповідають сучасним нормам якості і екологічної безпеки.

Формування конкурентної політики на основі послідовного використання детермінант розглянутих концепцій розвитку забезпечить поступове поліпшення діяльності підприємств та створить передумови для досягнення цілей конкурентного розвитку. У процесі реалізації конкурентної політики підприємства визначальна роль відводиться інноваційному підходу, який виявляється не тільки у використанні сучасних засад управління діяльністю підприємств, але і у створенні новітніх механізмів взаємодії із зовнішнім середовищем та формування конкурентних переваг на основі творення унікальної цінності разом з клієнтами. "Зародження нової реальності спонукає до перегляду традиційної системи "компанієцентричного" творення цінності... Відповідь на новий виклик ...полягає у створенні нових передумов, зорієнтованих на спільне творення цінності, в основі яких лежить зміна ролі споживача у системі виробництва" [11, с. 4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, формування конкурентної політики є необхідною умовою реалізації цілей стратегічного розвитку підприємства в сучасних умовах. Цей процес є складним і охоплює етапи, які дають змогу послідовно вирішувати проблеми, що перешкоджають конкурентному розвитку, а також передбачає врахування поточного стану підприємства та процесів, що відбуваються у зовнішньому середовищі.

Подальшого дослідження потребують проблеми формування конкурентної політики підприємств під впливом чинників зовнішнього середовища, зокрема на мезо-, макро-, мета- та мегарівнях. Так, заслуговують на увагу питання структурної перебудови економіки, орієнтованої на стимулювання розвитку галузей, що впливають на конкурентний розвиток країни; мотивування підприємницької діяльності за рахунок податкового навантаження; регіональний аспект розвитку промислових підприємств; формування сприятливих передумов міжнародної співпраці та кооперування.

1. Якубовський М., Новицький В., Кінзерський Ю. Концептуальні основи стратегії розвитку промисловості України на період до 2017 року // *Економіка України*. – 2007. – № 11. – С.4–20.
2. <http://ukr.stat.gov.ua>.
3. *The Global Copetition Index.: Prioritizing the Economic Policy Agenda* / Xavier Sala I Martin, Jennifer Blank and other. – *World Economsc Forum / The Global Competitiveness Report 2008–2009* [Електронний ресурс]. – <http://www.weforum.org>.
4. Гажевська Н. Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в глобальному постіндустріальному вимірі // *Економіка України*. – 2008. – № 9(562). – С.54–64.
5. *The Ukrainian competitiveness Report 2008*. – *World Economic Report* [Електронний ресурс]. – www.weforum.org.
6. Новицький В. Національні інтереси України в контексті цивілізаційних детермінант і економічної глобалізації // *Економіка України*. – 2003. – № 7 (500). – С.12–19.
7. Гальчинський А. Методологія аналізу економічної глобалізації: логіка оновлення // *Економіка України*. – 2009. – № 1 (566). – С.4–18.
8. Друкер П. *Задачи в XXI веке: Учеб. пособие / Пер. с англ.* – М.: Издательский дом "Вильямс", 2001. – 272 с.
9. Кузьмін О.Є., Горбаль Н.І. *Управління конкурентоспроможністю підприємства*. – Львів: Компакт-ЛВ, 2005. – 304 с.
10. *Основи стійкого розвитку: Навч. посібник* / За ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2005. – 654 с.
11. Прахалад К.К., Рамасвами Венкат. *Майбутнє конкуренції. Творення унікальної цінності спільно з клієнтами* / Пер. з англ. М. Ставицького. – К.: Видавництво Олексія Капусти (підрозділ "Агенція "Стандарт"), 2005. – 258 с.
12. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. *Основи менеджмента* / Пер. с англ. – М.: Дело, 1992. – С. 696.
13. Фатхутдинов Р.А. *Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление*. – М.: ИНФРА-М. – 2000. – 312 с.
14. Данилишин Б., Веклич О. Україна в міжнародних рейтингах сталого розвитку // *Економіка України*. – 2008. – № 7. – С. 15.
15. Попова В. Конкурентоспроможність економіки України: джерела формування та соціальні наслідки // *Економіка України*. – 2008. – № 8 (561). – С.4–13.